

K. A. Vinogradov, **Oçerki Po İstorii Oteçestvennih Hidrobiologičeskikh İssledovaniy Na Çernom More**, İzdatelstvo Akademii Nauk Ukrainskoy SSR, Kiev-1958

Hüseyin AHMEDOV*

Kaynaklara göre, Rusların Karadeniz'le tanışması IX. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Rus tarihine imzasını vuran devlet adamlarından biri olan I. Petro'nun devletin güçlenmesinde önem verdiği meselelerden biri de "sıcak denizlere" açılma politikası olmuştur. Bu politikanın sonucu olarak, onun hâkimiyet döneminden itibaren Rusya'nın Karadeniz'e ilgisi daha da artmış, Rus gemileri Karadeniz kıyılarında görülmeye başlamıştır. Bununla beraber farklı dönemlerde burada Rus bilim adamları tarafından birçok bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Tanıtacağımız kitapta da Rusların XVII. yüzyıldan itibaren 1917 Devrimi sonrasındaki dö-

neme kadar Karadeniz'deki hidrobiyoloji üzerine yapmış oldukları çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Kara Deniz hidrobiyolojisi ile ilgili olarak tanıtılmaya çalışacağımız bu kitabın yazarı, Konstantin Aleksandroviç Vinogradov'dur. 1902-1990 yılları arasında yaşayan bilim adamı ve onun çalışmaları hakkında kısa bir bilgi vermenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Profesör K. A. Vinogradov, 1902 yılında Revelve şehrinde (Talin) kimya alanında çalışan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Harkov Enstitüsünde eğitim alan K. A. Vinogradov, 1929-1932 yılları arasında Ukrayna Bilimler Akademisinde zooloji ve biyoloji üzerine doktora yapmış ve profesör V. V. Stançinko'nun rehberliğinde ekoloji üzerine bilimsel araştırmalara katılmıştır.

1937 yılından itibaren ise Ukrayna Bilimler Akademisinde resmi olarak çalışmaya başlamıştır. O, bu dönemde Karadağ biyoloji istasyonuna rehberlik etmiş ve Kırım'ın doğusunda yer alan bu bölgede yapılan çalışmalara katılmıştır.

II. Dünya Savaşı başladığında K. A. Vinogradov çalışanları ile birlikte Ufa istasyonuna taşınmak zorunda kalır. 1942-1943 yıllarında Başkurt

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, TDAE., akhmedov.1989@mail.ru.

SSC'de Kam, Belo ve Ufa nehirlerine akan suni göletlerde yer alan kaynaklar üzerine araştırmalar yapar. Aynı zamanda "Karadağ'daki Polychaetalar, Çevrecinin Fauna Üzerine Notları" adlı doktora tezini 1942 yılında savunur.

150'den fazla bilimsel çalışmaya imza atan Vinogradov, ayrıca Ukrayna Ansiklopedisi'nin "deniz biyolojisi" maddesini yazmıştır. K. A. Vinogradov, bilimsel çalışmalarla beraber pedagoji çalışmalarına da önem vermiş, birçok genç bilim adamının yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Karadağ istasyonunda çalıştığı sırada, çeşitli üniversitelerin öğrencilerinin tez çalışmalarına yardımcı bulunmuştur.

M. Tokranov, Kamçatka'daki Bering denizinde yaşayan amphipod türlerinden birine Vinogradov'un isminin "Photis Vinogradovi" şeklinde verildiğini belirtmektedir.¹

K. A. Vinogradov'un bu çalışmasının baş redaktörü, Y. V. Roll² kitabın hidrobiyoloji alanında çalışan bilim adamlarına, üniversite hocalarına ve öğrencilere çok faydalı olacağını kitabın sunuş bölümünde dile getirmiştir.

Kitap, "Önsöz", bölümler, "Görsel Malzemeler" (Yazar önsöz kısmında fotoğrafları Askeri-Deniz müzesinden elde ettiğini vurgulamıştır.), "Kaynakça", "Ek kaynaklar" adlı başlıklardan oluşmaktadır. Eser toplam 149 sayfadır.

Çalışmanın "Önsöz" kısmında (ss. 3- 4) Karadeniz hidrobiyolojisi üzerine yapılmış araştırmalar hakkında kısa bilgi verilmiştir. K. A. Vinogradov bu alanda yazılmış ilk eserin V. K. Sovinski tarafından "Vvedenie V İzüçenie Faunı Ponto-Kaspiysko-Aralskogo Morskogo Basseyna" olduğunu, bu eserden sonra yazılmış en önemli eserin S. A. Zernov'a ait "K Voprosu Ob İzüçenie Jizni Çernogo Morya" (1913) olduğunu belirtmiştir. Bundan başka G. İ. Tanfilev'in "Morya" adlı kitabı, K. M. Diryugin ile L. A. Zenkeviç'in makalelerinin bu alanda önemli yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Yazar kitabın bu kısmında kullandığı kaynakların 1918-1953 yılları arasında Karadeniz hidrobiyolojisi ile bağlantılı yazılmış kitaplar ve makaleler olduğunu belirtmiştir. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. V. N. Nikitin, Prof. Dr. İ. İ. Nikitin, İ. İ. Puzanov ve Ukrayna SSCB Bilimler Akademisinin üyesi Y. V. Roll'a teşekkürlerini sunmuştur. Bundan başka yazar balık sanayisiyle ilgili tarihi kaynakların elde edilmesinde yardımcı olan ihtiyolog A. V. Korotov'a da yardımlarından dolayı ayrıca teşekkürlerini sunmayı bir borç görmektedir.

Çalışmanın "Önsöz" kısmından sonra "Birinci Bölüm" (ss. 5-38) gelmektedir. Bu bölüm kendi içinde altı alt başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık "Antik Dünya Halklarının Gözünde Karadeniz" (ss. 5-11) olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında Karadeniz sahilinde yaşayan eski halklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Karadeniz'e birçok Avrupa halkının dilinde aynı anlama

¹ A. M. Tokranov, *Nazvanı İh İmenami*, Kamçat Press Yayınevi, Petropavlovsk-Kamçatka, 2008, s. 43-48

² Yakib Vladimeriviç Roll (1887-1961), Ukrayna SSCB Bilimler Akademisinin üyesi.

gelen isimler verildiği vurgulanmıştır. Buna göre, “Romanyalılar “Marea Neagra”, Bulgarlar “Çerno More”, Türkler “Kara deniz” modern Yunanlar “Mavri Talassa”, Fransızlar “Meg Noire”, Almanlar “Schwarzes Meer”, İngilizler ise “Black Sea” adlandırdıkları”³ belirtilmektedir.

İkinci başlık “Rusların Karadeniz’deki Hidrografik Araştırmaları” (ss. 11-15) adını taşımaktadır. Bu başlıkta Karadeniz’in VI-VII. yüzyıllar arasında Araplar, İtalyanlar, Ruslar ve başkaları tarafından “Russkoe More” (Rus Denizi) olarak adlandırıldığı ileri sürülmüştür. Daha VI-VII. yüzyıllarda güney Slavlarının Karadeniz, Marmara ve Akdeniz’de gemilerinin bulunduğu belirtilmiştir. Bundan başka Kiev devletinin var olduğu dönemde - IX yüzyılda da Rusların Karadeniz’de bulunduğu, hatta İstanbul’a kadar gittikleri belirtilmiştir. Rusların Karadeniz’e en büyük çıkışlarından birinin de 969-971 yıllarında Sivastopol’dan Bulgaristan’a doğru hayata geçtiği anlatılmıştır. Bu yolculuk sırasında on bin askerin 250 gemiyle yola çıktığından bahsedilmektedir.⁴

Üçüncü başlık “XVIII-XIX. Yüzyıllarda Karadeniz Faunasının Araştırılması ve Rus Biyoloji İstasyonlarının Ortaya Çıkışı” (ss. 15-24) olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında K. A. Vinogradov, Karadeniz faunası üzerine yapılmış ilk çalışmanın araştırmacı Peter Simon Pallas’a ait olduğu söylenmiştir. O, 1793-1794 yılları arasında Kırım ve Kafkasya seyahati sırasında Karadeniz’deki balık çeşitlerine özellikle dikkat getirmiş ve Karadeniz’deki balık türleri ile Hazar Denizindeki balık türleri arasında genetik bağın olduğu kanaatine varmıştır. Bu çalışmasında P. S. Pallas, güney denizlerinde 94 türde balığın olduğunu bildirmekle beraber Karadeniz’deki omurgasızlar hakkında da bilgi vermiştir.⁵

Bu kısımdaki önemli bilgilerden biri de Karadeniz’deki ilk biyoloji istasyonların kurulmasıdır. “Karadeniz’de ilk biyoloji istasyonunun kurulması fikrinin araştırmacı ve seyahatçi N. N. Mikluho’ya aittir. 1869 yılında ise Karadeniz’de ilk istasyonların Sivastopol ve Sohum’da kurulmasına karar verildiği...”⁶ belirtilmektedir.

Dördüncü başlık, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Karadeniz ve Komşu Denizlere Araştırma Amaçlı Yapılmış Seferler” (ss. 24-32) olarak adlandırılmıştır. Bu kısımda Karadeniz’deki araştırma amaçlı seferlerin 1890-1894 yıllarında daha da çoğaldığı vurgulanmıştır. Ayrıca Karadeniz’e Petersburg’dan bir grup bilim adamının katıldığı seferden söz edilmiştir. Çernomoreç gemisiyle 1890 yılında yapılan sefere Albay İ. B. Şplinder rehberlik

³ K. A. Vinogradov, *Oçerki Po İstorii Oteçestvennih Hidrobiologičeskih İssledovaniy Na Çernom More*, Akademiya Nauk Ukrainskoy SSR, Institut Hidrobiologii Odesskaya Biologičeskaya Stançiya, İzdate Istvo Akademii Nauk Ukrainskoy SSR, Kiev, 1958, s. 5.

⁴ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 11.

⁵ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 15.

⁶ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 19-20.

etmiştir. Diğer araştırmacılar ise biyolog N. İ. Andrusov, hidrograf F. F. Vrangel olmuştur. Çernamoreç ile sefere katılan araştırmacıların esas görevleri Karadeniz'in önemli bölgelerinin rölyefinin resimlerini çizmek ve bu bölgelerin hidrografik karakterlerini yansıtan bilgileri elde etmek olmuştur. Bu araştırmalar sırasında "Çernamoreç" gemisi Karadeniz'de 2500 mil mesafe kat etmiştir. Altmış istasyondan örnekler alınmış, denizin farklı bölgelerinin derinliklerinden suyun sıcaklık derecesi ölçülmüştür. Araştırmayı önemli kılan önemli bir bilgi ise, Karadeniz'de 2244 m derinliğinde bir havzanın bulunduğu belirlenmiş olmasıdır.⁷

Bundan başka bu kısımda Azak ve Marmara Denizine yapılmış seferlerden de genel hatlarıyla bahsedilmiştir.

Beşinci başlık, "Karadeniz'de Fauna Araştırmalarının Tamamlanması ve Ekoloji Araştırmalarının Başlangıcı" (ss. 32-37) olarak adlandırılmıştır.

Bu kısımda V. K. Sovinskiş'in 1902-1904 yıllarında Karadeniz faunası üzerine yaptığı araştırmalardan bahsedilmiştir. Onun yaptığı çalışma ilerdeki yıllarda Karadeniz faunasının araştırılmasına yardımcı olmuştur. Bundan başka bu kısımda S. A. Zernov'un 1902-1913 yıllarında Karadeniz ekolojisi üzerine yaptığı araştırmalar da anlatılmıştır. S. A. Zernov 1902-1904 yılları arasında Sivastopol Biyoloji İstasyonuna başkanlık etmiş ve bu dönemde nerdeyse Karadeniz'in bütün istasyonlarında bulunmuştur. Burada olduğu dönemde ekoloji üzerine yaptığı araştırmaların sonucu olarak "K Voprosu Ob İzüçenii Jizni Çernogo Morya" (Karadeniz'deki Hayatın İncelenmesi Sorununa İlişkin) adlı monografini yazmıştır. S. A. Zernov'un araştırmaya çalıştığı esas meselelerden biri de Karadeniz'le diğer denizlerdeki hayatın benzerliği hakkında olmuştur.⁸

"Zernov 1913 yılında "Kratkiy Otçet" adlı yazısında Karadeniz'in Anadolu bölgesine yaptığı araştırma gezisinin sonuçlarından bahsetmiştir. Bu ve diğer çalışmalarını yüksek lisans tezi haline getirerek Rusya'da ekoloji üzerine ilk tez yapan bilim adamı unvanına sahip olmuştur."⁹

Çalışmanın *İkinci bölümü* (ss. 38-112), dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. *Bu bölümün* ilk başlığı "Sovyetlerin Karadeniz'de Yaptığı İlk Araştırma" (ss. 38-47) olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde Sovyetlerin 1922-1935 yılları arasında Karadeniz'de yaptığı araştırmalardan bahsedilmiştir. İlk olarak N. M. Knipoviç'in Azak ve Karadeniz'e yaptığı bilimsel amaçlı araştırma gezileri anlatılmıştır. Daha sonra Sivastopol Biyoloji İstasyonlarında 1923-1935 yılları arasında yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci alt başlık (ss. 47-61) "SSCB Akademisi Üyesi Akademisyen Kovalovski Sivastopol Biyoloji İstasyonu" olarak adlandırılmıştır. Bu kısımda

⁷ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 24-25

⁸ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 33.

⁹ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 35.

1917-1955 yılları arasında Sivastopol Biyoloji İstasyonunda yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu yıllarda istasyona başkanlık etmiş şahıslar ve onların yaptığı araştırmalar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Adı geçen bu istasyonda balık faunası ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. "P. Y. Şmidit ve A. M. Popov, 1932 yılında balıkların sayısını belirlemeye çalışmışlar. Bunun için Zernov'un 1908-1912 yıllarındaki araştırmalarına yönelmişlerdir. A. M. Popov, bu konuyla ilgili olarak iki makale yazmıştır. Bu makalelerden birinde Karadeniz'in Kırım ve Kafkasya kısımlarında yaşayan balıkların sayısı verilmiştir. Popov, kendi yazılarında Kafkasya bölgesinde 66, Kırım kısmında ise 56 tür balığın yaşadığını belirtmiştir."¹⁰

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı olan (ss. 61-72) "Ukrayna SSC Akademisi Üyesi Akademisyen Vyazemskogo Karadağ Biyoloji İstasyonu" adlı bölümde, bu istasyonun çalışmalarından ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında 1917-1957 yılları arasında Karadağ Biyoloji İstasyonunda yapılmış çalışmalardan da kısaca bahsedilmiştir. "İstasyon 1914 yılında kurulmuş. 1937 yılında Ukrayna SSC akademisyenleri tarafından idare edilmeye başlayan istasyonda canlanma başlamış. Buraya başkan olarak İ. V. Ş. Şaranov tayin edilmiştir. Bundan sonra Karadağ İstasyonunda Hidroloji alanında oldukça kaliteli araştırmalara başlanmıştır."¹¹

"Çalışmada Sivastopol İstasyonunda olduğu gibi Karadağ istasyonunda da balık faunası üzerine yapılmış araştırmalara önem verilmiştir. A. K. Lindau, Karadağ bölgesinde 25 balık türünün yaşadığını belirtmiş. Daha sonra Vinogradov'un yaptığı araştırmalardan sonra burada 68 balık türünün yaşadığı belirlenmiştir."¹²

Dördüncü alt başlıkta (ss. 72-80) çeşitli üniversitelerin biyoloji istasyonlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın bu kısmında Rostov Devlet Üniversitesi ve Odesa Devlet Üniversitesi'nin Karadeniz'de kurdukları biyoloji istasyonları hakkında bilgiler verilmiştir.

Beşinci alt başlık (ss. 81-88) Karadeniz ve Azak denizindeki balıkçılık istasyonları ile ilgilidir. Bu kısımda balıkçılık istasyonlarının kurulması ve burada yapılan araştırmalar tanıtılmaya çalışılmıştır. "Çalışmada Karadeniz'de ilk balıkçılık istasyonunun Kerç'te 1919 yılında kurulduğu..."¹³ belirtilmektedir.

Altıncı alt başlık (ss. 88-95) Azak ve Karadeniz'de balıkçılık ve oşinografi enstitüsünde yapılan bilimsel araştırmaları tanıtmayı amaçlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde balıkçılık üzerine yapılan araştırmalar ve savaş sonrası yapılan araştırmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümden, Karadeniz'de zooplanktonlar üzerine A. P. Kusmorskaya 1950-

¹⁰ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 55.

¹¹ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 63

¹² K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 67.

¹³ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 81.

1954 yılları arasında araştırmalar yapmış olduğu öğrenilmektedir. Araştırmaların sonucu olarak A. P. Kusmorskaya, zooplanktonların denizin kuzey batı kısmında daha sık yaşadığı kanaatine varmıştır. A. P. Kusmorskaya'nın kanaatine göre Karadeniz'deki planktonların sayısı Hazar deniziyle mukayesede edildiğinde oldukça azdır.¹⁴

Yedinci alt başlık "SSCB Akademisinin Deniz Bilimi Enstitüsü ve Onun Karadeniz'deki Çalışmaları" (ss. 95-99) adını taşımaktadır. Burada Deniz Bilimi Enstitüsünün 1945-1955 yılları arasında yaptığı çalışmalara yer verilmiştir. Enstitü çalışmalarına "Gelincik" istasyonundan başlamış. Araştırmalarda yine de daha çok planktonların incelenmesi üzerinde durulmuştur.

Sekizinci alt başlık, "Ukrayna SSC Akademisinin Biyoloji Enstitüsü ve Odesa Biyoloji İstasyonu" (ss. 99-104) olarak adlandırılmıştır. Bu kısımda Ukrayna SSC Bilimler Akademisinin Hidrobiyoloji Enstitüsünün Karadeniz'in kuzey batısındaki mansaplar üzerine yaptığı çalışmalar anlatılmıştır. Bununla beraber Odesa Biyoloji İstasyonu'nun 1953-1957 yılları arasında yaptığı araştırmalarda ayrıca dile getirilmiştir.

Dokuzuncu alt başlık, "Karadeniz'deki Yaşamın Öğrenilmesinde Bir kaç Yeni Usul ve Doğal Kaynaklarının Gelişmesi" (ss. 104-112) olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümü niteliğinde olan bu bölümde, Karadeniz hidrobiyolojisi ve balıkçılığında tatbik olunan yeni usuller tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda "Kaynakça"(ss. 113-151), "Ek kaynaklar" (ss. 152-153) kısımları yer almaktadır.

Karadeniz hidrobiyolojisi tarihi ile ilgili yazılan bu eser, Karadeniz hidrobiyolojisi, ekolojisi ve faunasının öğrenilmesinde bilimsel açıdan çok önemli bilgileri bünyesinde toplamaktadır. Genel olarak tanıtılmaya çalıştığımız bu çalışma, hidrobiyoloji ve benzer bilim dallarında çalışma yapacak araştırmacılar ve akademisyenler için önemli kaynak olabilecek niteliktedir.

¹⁴ K. A. Vinogradov, a. g. e., s. 92.